

УДК 339.9-338.2

Ж. В. Дерій, д-р екон. наук, професор

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

С. І. Ткаленко, канд. екон. наук, доцент

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», м. Київ, Україна

МОДЕЛЬ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Ж. В. Дерій, д-р екон. наук, професор

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

С. И. Ткаленко, канд. экон. наук, доцент

ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана», г. Киев, Украина

МОДЕЛЬ ИНВЕСТИЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ

Zhanna Derii, Doctor of Economics, Professor

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

Svitlana Tklenko, PhD in Economics, Associate Professor

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine

MODEL OF INVESTMENT SECURITY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF EURO INTEGRATION

У статті досліджена інвестиційна безпека економіки України в умовах євроінтеграційного вектора розвитку. Визначений взаємозв'язок іноземних інвестицій із безпекою економічного розвитку. Поведений ретроспективний аналіз категорії «інвестиційна безпека» та доведена необхідність її виокремлення з «економічної безпеки». Аналізуються надходження прямих іноземних інвестицій в економіку України, визначені тенденції. Основою дослідження є формування моделі інвестиційної безпеки, яка є поліструктурною. Виявлені факторів, які позитивно впливають на модель інвестиційної безпеки, дослідження ризиків та загроз стану інвестиційної безпеки та перспектив щодо залучення інвестицій у контексті сучасного етапу розвитку національної економіки.

Ключові слова: інвестиційна безпека; прями іноземні інвестиції; поліструктурність; економічне зростання; євроінтеграція.

В статье исследуется инвестиционная безопасность экономики Украины в условиях евро интеграционного вектора развития. Определена взаимосвязь иностранных инвестиций с безопасностью экономического развития. Проведен ретроспективный анализ категории «инвестиционная безопасность» и доказана необходимость ее выделения из категории «экономической безопасности». Анализируются поступления прямых иностранных инвестиций в экономику Украины, определены их тенденции. Основой исследования является формирование модели инвестиционной безопасности, которая является полиструктурной. Выявлены факторы, которые положительно влияют на модель инвестиционной безопасности, исследованы риски и угрозы состояния инвестиционной безопасности и перспективы привлечения инвестиций в контексте современного этапа развития национальной экономики.

Ключевые слова: инвестиционная безопасность; прямые иностранные инвестиции; полиструктурность; экономический рост, евроинтеграция.

The investment security of the Ukrainian economy is explored in an article in the context of the euro integration vector of development. The relationship of foreign investment with the security of the economic development of the country is determined disclosed. A retrospective analysis of the category «investment security» and proved the need to distinguish such a category from «economic security». Foreign direct investment in the economy of Ukraine is analyzed in the article and identified their trends. The formation of a model of investment security is the basis of the study, which is polystructural. Identified factors that positively affect the model of investment security, the risks and threats to the state of investment security are investigated and prospects for attracting investment in the context of the current stage of development of the national economy.

Keywords: investment security; foreign direct investment; polystructural; economic growth; euro integration.

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується глобалізаційними процесами, які впливають на економічний розвиток країн світу. Економічне зростання будь-якої економіки неможливо без здійснення капіталовкладень. Актуальність проблеми для економіки України полягає в необхідності формування найбільш ефективної моделі стратегії інвестиційної безпеки, що обумовлено сучасним станом розвитку вітчизняної економіки – значним рівнем зносу основних фондів, величезним розривом між попитом і пропозицією на інвестиційні ресурси, необхідністю залучення іноземного капіталу та відповідним рівнем забезпечення інвестиційної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інвестиційної безпеки досліджує велика кількість науковців. Серед закордонних фахівців треба відзначити праці В. База [1], Дж. Джексона [2], П. Роза [3], Ф. Верле, Д. Пола [4] та інших, які досліджували сферу іноземного інвестування, рух капіталів, вплив інвестицій як на країну-реципієнта, так і на приймаючі країни, та в цьому контексті національну безпеку з урахуванням національних інтересів. З метою підвищення рівня економічної безпеки автори запропоновували для своїх країн вживати відповідні заходи, зокрема обмеження за певними секторами – виділяють критичну інфраструктуру, яка визначається важливою для країни, знищення якої або її непрацездатність впливатиме на національну економічну безпеку.

Отже, дослідження взаємозв'язку між прямим інвестиціями та національною безпекою викликає підвищений інтерес закордонних фахівців. Разом з тим у більшості розвинутих країн у цьому ракурсі досліджується дефініція «національна безпека», а у пострадянських фахівців розкривається більш вузька дефініція «інвестиційна безпека».

Серед вітчизняних фахівців, які досліджували взаємозв'язок безпеки та іноземних інвестицій, інвестиційної безпеки, необхідно відзначити праці А. Сухорукова [5], В. Кириленко [6], О. Левковець [7], учених із Національного інституту стратегічних досліджень та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однією з таких питань у вирішенні проблем забезпечення інвестиційної безпеки національних економік є дослідження формування моделі стратегії інвестиційної безпеки з урахуванням національних пріоритетів на певному етапі розвитку економіки.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є окреслення моделі стратегії інвестиційної безпеки, яка б сприяла економічному зростанню.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку вітчизняної економіки в умовах всеохоплюючих глобалізаційних процесів розглядаємо в контексті збільшення ролі інвестиційного співробітництва між країнами світу, збільшення руху капіталу, подальшої тенденції лібералізації, зокрема ринку прямих іноземних інвестицій і необхідності приділення належної уваги забезпеченню безпеки національної економіки. Усі країни світу залучені в процеси інвестиційного співробітництва. Сучасні умови розвитку світової економіки, національних економік країн світу адекватно відображають більшу зацікавленість країн світу, передусім транзитивних економік і країн, що розвиваються, у збільшенні обсягів залучення іноземних інвестицій. Отже, для економіки України окреслена проблема ставить питання про пошук балансу між національною безпекою з врахуванням національних інтересів і політикою залучення прямих іноземних інвестицій.

На сучасному етапі терміни «безпека», «національна безпека», «економічна безпека» розглядають величезна кількість фахівців, учених. Зокрема, В. Даль розкриває поняття безпеки «як відсутність небезпеки, схоронність, надійність» [8]; подібне трактування за змістом у С. Ожегова, в якого «безпека» визначається «як стан, за якого не загрожує небезпека, є захист від небезпеки» [9]. Тобто безпека визначається через формулу: відсутність будь-яких загроз та небезпек. Термін «національна безпека» являє собою складну багаторівневу функціональну систему, де відбувається протиставлення з внутрішніми і зовнішніми загрозами [10]. Національна безпека – це стан, за якого в державі захищені національні інтереси країни у широкому їх розумінні, що включають політичні, соціальні, економічні, військові, екологічні аспекти, ризики, що пов'язані із зовнішньоекономічною діяльністю, розповсюдженням зброї масового ураження, а також попередження загрози духовним та інтелектуальним цінностям народу [11].

Термін «економічна безпека» з'явився не так давно, і він нерозривно пов'язаний з поняттям «національна безпека». На сучасному етапі світового розвитку, розвитку національних економік економічна безпека країни набуває особливого значення та дає орієнтири для подальшого економічного розвитку та прийняття основних соціально-економічних рішень. Однією зі складових частин національної безпеки виступає економічна безпека, яка є її фундаментом та матеріальною основою. У 1985 році в резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Міжнародна економічна безпека» було визначено офіційно термін «економічна безпека». Необхідно зазначити, що це поняття є багатоскладним і характеризує можливість національної економіки до процесів розширеного самовідтворення, що має на меті збалансоване задоволення потреб власного населення держави на визначеному рівні, протистояння дестабілізуючій дії різноманітних чинників, зокрема внутрішніх та зовнішніх, а також сприяє забезпеченню конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання.

Складовими частинами економічної безпеки є політична, військова, зовнішньоекономічна, фінансова інвестиційна, енергетична та інші. Виділення й дослідження складової інвестиційної безпеки у складі економічної безпеки обумовлено певними факторами, серед яких слід зазначити:

- по-перше, новий стрімкий, інноваційний етап розвитку та економічного зростання національних економік країн світу;
- по-друге, зростання ролі та значення фінансового й інвестиційного секторів на світовому рівні;
- по-третє, офшоризація бізнес, рух капіталу через офшорні зони;
- по-четверте, наявність тимчасово вільного капіталу, який спрямовується в країни з привабливим інвестиційним середовищем;
- по-п'яте, інвестування в передові технології та науково-технологічний розвиток економік.

Проведений нами аналіз категорії «інвестиційної безпеки» доводить складність розуміння та ємність цього поняття. Під поняттям «інвестиційна безпека» розуміємо певний стан економіки, який включає елементи інвестиційної безпеки, інститути інвестиційної системи, гарантії захисту прав закордонних інвесторів та який характеризується мультиплікативним ефектом капіталовкладень з метою досягнення економічного зростання.

Здебільшого інвестиційну безпеку розглядають на рівні держави, рідше – а рівні суб'єкта господарювання. У табл. 1 наведено кореляцію між секторами безпеки та рівнями. Ця таблиця засвідчує домінуючу кореляцію саме між секторами безпеки та національним рівнем, тобто рівня держави. За раціональним підходом індивідуальний рівень не має кореляції.

Таблиця 1

Кореляція між секторами та рівня

Рівень	Сектори безпеки							
	військо- вий	політич- ний	еконо- мічний	фінансо- вий	інвести- ційний	еколо- гічний	техноло- гічний	
Глобальний	Н	НК	Н	Н	Н	ДК	ДК	?
	?	?	?	?	?	?	?	?
Регіональний	ПК	ПК	ПК	ПК	ПК	ПК	ПК	?
	?	?	?	?	?	?	?	?
Національний	ДК	ДК	ДК	ДК	ДК	ДК	ДК	?
Індивідуальний	Н	Н	Н	Н	Н	Н	Н	?

ДК – домінуюча кореляція, ПК – помірна кореляція, НК – незначна кореляція, Н – не має кореляції.
Джерело: доопрацьовано на основі [12, с. 30].

Надходження іноземних інвестицій в економіку України за часів незалежності має тенденцію до зростання, за винятком тих періодів, які припадають на кризові часи. Надходження іноземних інвестицій в Україну та їх приріст за останні десять років наведено в табл. 2. Дані табл. 2 свідчать про тенденцію поступового зростання прямих іноземних інвестицій в економіку України до 2015 року, наступні роки пов'язані з тенденцією падіння, що характеризується політико-економічною ситуацією в країні, проведенням антитерористичних дій на Сході України.

Таблиця 2

Прямі іноземні інвестиції в Україні

Роки	Прямі іноземні інвестиції в Україну наростаючим підсумком на початок року	Приріст прямих іноземних інвестицій, річний	Відношення чистого приросту ПІ до ВВП, %
	млн дол. США	млн дол. США	не менше ніж 5-10 %
2007	21607,3	4717	5,3
2008	29542,7	7935,4	3,8
2009	35723,4	6180,7	2,1
2010	38992,9	3269,5	2,7
2011	45370,0	6377,1	3
2012	48197,6	2827,6	2,7
2013	51705,3	3507,7	2,6
2014	53704,0	1998,7	2,6
2015	40725,4	-12978,6	3,1
2016	36154,5	-4570,9	2,3
2017	39144,0	2989,8	5,3

Джерело: розраховано на основі [13].

Одним із показників інвестиційної безпеки є відношення чистого приросту ПІ до ВВП, порогове значення якого має бути не менше як 5-10 %, тоді відбуватиметься економічне зростання. Аналіз цього показника показує, що починаючи зі світової кризи 2007 року цей показник є менше за 10 %, що засвідчує низький рівень приросту прямих іноземних інвестицій та відображається на економічному зростанні.

На основі узагальнення теоретико-методологічних підходів до тлумачення поняття «інвестиційної безпеки», а також дослідження механізму реалізації інвестиційної політики, аналізу тенденцій руху прямих іноземних інвестицій на світовому рівні та виявлення факторів, які впливають і визначають рух потоків ПІ на рисунку нами представлена модель інвестиційної безпеки держави.

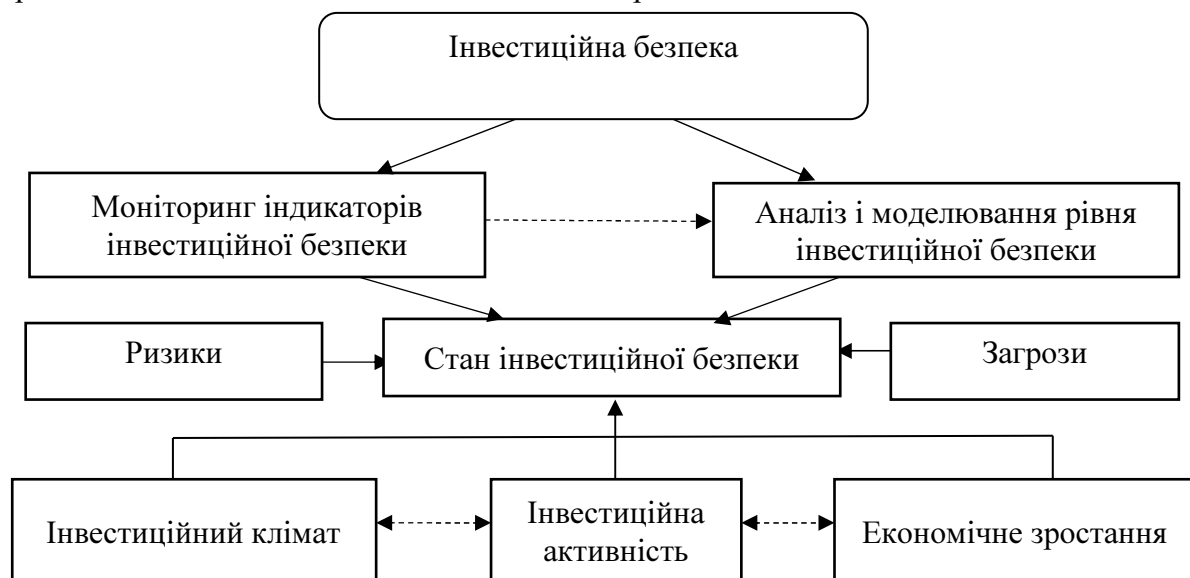

Рис. Модель інвестиційної безпеки

Джерело: розроблено авторами.

У математичному вигляді цю модель розглядаємо через функції оптимізації за формулою (1):

$$F(x_1, x_2, \dots, x_{n-1}, x_n) \rightarrow \max, \quad (1)$$

де $F(x_1, x_2, \dots, x_{n-1}, x_n)$ – функція, яка визначає стан інвестиційної безпеки на основі показників, її індикаторів з урахуванням національних інтересів країни, що прагне до економічного зростання.

Модель інвестиційної безпеки країни та на основі її формування стратегії, яка сприяла безпечному економічному розвитку, розглядаємо через фактори сприяння та гарантії інвесторам. Зокрема до таких основних факторів в інвестиційній сфері належать:

- по-перше, підтримка та вдосконалення інвестиційного клімату;
- по-друге, сприяння надходженню інвестицій у приватний сектор;
- по-третє, сприяння фінансовому посередництву. Ці фактори приведуть до збільшення надходжень іноземних інвестицій, а моніторинг основних індикаторів інвестиційної безпеки забезпечить прийнятний інтегральний показник інвестиційної безпеки.

Модель передбачає моніторинг індикаторів інвестиційної безпеки, до яких слід насамперед треба віднести ступінь зносу основних засобів, частку обсягу інвестицій у вартості основних фондів, частку обсягу інвестицій в основному капіталі у ВВП, частку чистого приросту прямих іноземних інвестицій у ВВП, частку прямих іноземних інвестицій у загальному обсязі інвестицій зі встановленими нижніми та верхніми пороговими значеннями, а також інші показники з урахуванням національних інтересів і національної безпеки. Проводиться аналіз таких індикаторів і моделюється рівень інвестиційної безпеки країни.

Стан інвестиційної безпеки дозволяє проаналізувати ризики і загрози. Вони, по суті, є об'єктивним явищем, до них слід віднести:

- зниження інвестиційної активності;
- поглиблення дисбалансів на фінансовому та інвестиційному ринку;
- послаблення регулюючих і контролюючих функцій в інвестиційній сфері;
- критичний стан основних виробничих фондів та неефективна структура виробництва;
- низькі темпи відтворювальних процесів та економічного росту;
- залежність вітчизняної економіки від змін кон'юнктури зовнішніх ринків;
- нестабільність у законодавчій базі, зокрема відсутність інвестиційного кодексу;
- великий обсяг зовнішньої заборгованості та ін.

Крім того, такі ризики й загрози виступають дестабілізуючими факторами інвестиційної безпеки. Реагування на них має сприяти їх протидії з метою їх усунення або зменшенню негативного впливу на вітчизняну економіку.

Вдосконаленні інвестиційного клімату та формування привабливого інвестиційного середовища сприятиме залученню не лише іноземних інвестицій, а і збільшить обсяги вітчизняних інвестицій. Формування привабливого інвестиційного середовища передбачає ефективну належну грошово-кредитну політику, фіскальну політику, підвищення рівня продуктивності, реалізацію економічних реформ, макроекономічну стабільність та запровадження економічної політики підтримки зростання. Сприяння надходження інвестицій у приватний сектор можливо за умов підвищення рівня підприємництва, підтримки інноваційних підприємств та підприємств, які займаються дослідженнями й розробками, підтримка інвестиційно привабливих проектів, підтримка державно приватного підприємництва та спільних за участю держави підприємств, які займаються НДДКР, і загалом підвищення рівні конкуренції. Сприяння фінансовому посередництву можливо за умов фінансової підтримки малого і середнього бізнесу, розробки та запровадження програм підтримки венчурних підприємств, надання різноманітної кредитної, фінансової допомоги малому і середньому бізнесу, підтримка експорту та сприяння щодо розширення можливостей на державному рівні.

Оскільки власних інвестицій економіці України дуже не вистачає, то треба сприяти мобілізації інвестиційних ресурсів. У контексті євроінтеграційного вектору розвитку така мобілізація можлива за рахунок створення інвестиційного фонду, а також мобілізації ресурсів від міжнародних організацій, зокрема таких, як Європейський інвестиційний банк, Європейський банк реконструкції та розвитку та інших європейських інститутів. Крім того, інвестиційна допомога з ЄС може надходити й через виділення грантів (табл. 3).

Таблиця 3

*Допомога Європейського Союзу країнам ЦСЄ у 1990–2016 рр.,
виділення грантів (зобов'язання)*

Країна	Всього, млн євро	Євро, на душу населення
Болгарія	2943	360
Чехія	1220	119
Естонія	511	357
Угорщина	1987	195
Латвія	712	291
Литва	1126	321
Польща	6122	159
Румунія	5264	233
Словаччина	913	160
Словенія	443	221
Всього Центральна і Східна Європа	21239	203
Україна (1991-2006)	1751	35
Україна (1991-2016)	3824	79
Україна (1991-2020)*	4830	100

* у 2017–2020 рр. включені лише двосторонні програми з ЄС, тобто не всі гранти, тому загальна сума на душу населення, ймовірно, буде більшою.

Джерело: [14, с. 2].

Поступово допомога ЄС через гранти зростає, особливо слід зазначити про велику макрофінансову допомогу після 2014 року. Разом з тим, порівнюючи таку допомогу з країнам Центральної та Східної Європи, слід відзначити про її незначний обсяг для вітчизняної економіки. Крім того планується, що до 2020 року тільки гранти ЄС в економіку України можуть досягнути біля 4,8 млрд. євро. З іншого боку допомога у такому обсязі є малоімовірною, оскільки реформи відбуваються дуже повільно. Отже, для залучення іноземних інвестицій необхідно реалізовувати реформи та формувати привабливе інвестиційне середовище.

Висновки і пропозиції. Дослідивши сучасний стан економічного розвитку України, політико-економічне становище та зовнішньоекономічний вектор – євроінтеграції в контексті інвестиційної безпеки ми дійшли таких висновків.

Однозначних підходів до тлумачення й розгляду поняття «інвестиційної безпеки» немає. Це поняття включає особливості імплементації інвестиційної політики в усіх країнах світу. У сучасних умовах економічного розвитку України модель інвестиційної безпеки заснована на аналізі стану інвестиційної безпеки, а саме проведення постійного моніторингу й моделювання рівня інвестиційної безпеки на основі індикаторів з урахуванням національних інтересів через інтегральний показник, що дозволить виявити та протистояти внутрішнім і зовнішнім ризикам та загрозам. Економічна політика спрямована не лише на економічне зростання, а й на забезпечення захисту національної державності, економічної безпеки, у тому числі й інвестиційної безпеки як однієї з основних її складових.

Реалізація моделі інвестиційної безпеки України з необхідністю розробки її стратегії і з урахуванням національних інтересів сприятиме в майбутньому економічному зростанню, підвищенню конкурентоспроможності, забезпеченню національної безпеки та подальшій інтеграції до європейського простору. Це дасть можливість Україні посісти належне місце в системі світового господарства.

Список використаних джерел

1. Bath V. Foreign Investment, the National Interest and National Security – Foreign Direct Investment in Australia and China. *Sydney Law Review*. 2012. P. 5–34. URL: <http://papers.ssrn.com/sol3>.
2. James K. Jackson. Foreign Investment and National Security: Economic Considerations. *Congressional Research Service*. 2013. April. P. 4-29.
3. Paul Rose. The Foreign Investment and National Security Act of 2007: An Assessment of Its Impact on Sovereign Wealth Funds and State-Owned Enterprises. Ohio State University, Public Law and Legal Theory Working, 2014. 39 p.
4. Wehrlé, F. and J. Pohl Investment Policies Related to National Security: A Survey of Country Practices. *OECD: Working Papers on International Investment*. Publishing, Paris. 2016/02. 80 p.
5. Україна в системі міжнародної безпеки / за ред. О. С. Власюка. НІСМБ. Київ: ПЦ «Фоліант», ВД «Стилос», 2009. 572 с.
6. Кириленко В. І. Інвестиційна складова економічної безпеки: монографія. Київ: КНЕУ, 2005. 232 с.
7. Левковець О. М. Інноваційна безпека України: проблеми забезпечення в глобалізованому світі. *Економічні науки*. 2010. № 15. URL: http://www.rusnauka.com/31_PRNT_2010/Economics/73679.doc.htm.
8. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. Москва: Цитадель, 1998. 11465 с.
9. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка. Москва: Мир и Образование, Оникс, 2011. 736 с. URL: www.ozhegov.org.
10. Шумило М. Е., Ткаленко С. І. Контррозвідувальний захист національної державності та протидія тероризму. *Збірник наукових праць НАСБУ*. 2010. № 37. С. 109-117.
11. Концепція економічної безпеки України. Київ: ІЕП НАНУ, 1998. С. 14. URL: <http://ief.org.ua>.
12. Mięczyślaw Malec. Security perception: within and beyond the traditional approach. – Naval Postgraduate School, June 2003. 91 p.
13. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
14. Kataryna Wolczuk, Darius Žeruolis. Rebuilding Ukraine an Assessment of EU Assistance. *Ukraine Forum*, 2018. 40 p.

References

1. Bath, V. (2012). Foreign Investment, the National Interest and National Security – Foreign Direct Investment in Australia and China. *Sydney Law Review*, 5-34. Retrieved from <http://papers.ssrn.com/sol3>.
2. James K. Jackson (2013). Foreign Investment and National Security: Economic Considerations. *Congressional Research Service*, Apr. 4-29 [in English].
3. Paul Rose (2014). The Foreign Investment and National Security Act of 2007: An Assessment of Its Impact on Sovereign Wealth Funds and State-Owned Enterprises. Ohio State University, Public Law and Legal Theory Working [in English].
4. Wehrlé, F. and J. Pohl. (2016). Investment Policies Related to National Security: A Survey of Country Practices. *OECD: Working Papers on International Investment*. Publishing Paris, № 02 [in English].
5. Vlasjuk, O. S. (Ed.) (2009). *Ukraine v systemi mizhnarodnoi bezpeky [Ukraine in the system of international security]*. Kyiv: PTs «Foliant», VD «Stylos» [in Ukrainian].
6. Kyrylenko, V. I. (2005). *Investytsiina skladova ekonomichnoi bezpeky [Investment component of economic security]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
7. Levkovets, O. M. (2010). Innovatsiina bezpeka Ukrainy: problemy zabezpechennia v hlobalizovanomu sviti [Innovative security of Ukraine: problems of securing in a globalized world]. *Ekonomichni nauky – Economic Sciences*, 15. Retrieved from: http://www.rusnauka.com/31_PRNT_2010/Economics/73679.doc.htm.
8. Dal, V. (1998). *Tolkovy slovar zhivogo velikorusskogo iazyka [Explanatory dictionary of the living Great Russian language]*. Moscow: Tsitadel [in Russian].

9. Ozhegov, S. (2011). *Tolkovyi slovar russkogo iazyka* [Explanatory dictionary of the Russian language]. Moscow: Mir i Obrazovanie, Oniks. Retrieved from: www.ozhegov.org [in Russian].
10. Shumylo, M. E., Tkalenko, S. I. (2010). *Kontrrozviduvalnyi zakhyst natsionalnoi derzhavnosti ta protydiia teroryzmu* [Counter-Intelligence Protection of National Statehood and Countering Terrorism]. *Zbirnyk naukovykh prats NASBU – Collection of scientific works of NASBU*, 37, 109–117 [in Ukrainian].
11. *Kontsepsiia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy* [The concept of economic security of Ukraine]. Kyiv: IEP NANU. Retrieved from hief.org.ua.
12. Mieczyslaw Malec (2003). Security perception: within and beyond the traditional approach. *Naval Postgraduate School*, June 2003 [in English].
13. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from www.ukrstat.gov.ua.
14. Kataryna Wolczuk, Darius Žeruolis (2018). *Rebuilding Ukraine an Assessment of EU Assistance*. Ukraine Forum.

Дерій Жанна Володимирівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри теоретичної та прикладної економіки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дерей Жанна Владимировна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры теоретической и прикладной экономики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Zhanna Derii – Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Theoretical and Applied Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: jannet_d@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3695-7202>

Researcher ID: F-3828-2014

Ткаленко Світлана Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри європейської економіки і бізнесу, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (просп. Перемоги, 54/1, м. Київ, 03057, Україна).

Ткаленко Светлана Ивановна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры европейской экономики и бизнеса, ГБУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана» (просп. Победы, 54/1, г. Киев, 03057, Украина).

Svitlana Tklenko – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of European Economics and Business, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (54/1 Peremogy Av., 03057 Kyiv, Ukraine).

E-mail: sv.tkalenko@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0385-846X>

Researcher ID: J-1968-2018